

KEMAL KARPAT, *Studies on Turkish Politics and Society: Selected Articles and Essays*, Brill, Leiden. Boston, 2004. 747 sayfa.

Prof. Karpat'ın Brill yayınları arasında çıkan bu son eseri, siyaset, edebiyat ve dış ilişkiler başlıkları altında toplanmış 25 makaleden oluşmaktadır. Makalelerin hemen tamamı 1923 sonrasında ve ağırlıklı olarak da 1950 yılından itibaren Türkiye Cumhuriyeti'nde yaşanan sosyo-ekonomik ve politik değişim sürecini konu almaktadır. Bu alanın duayenleri arasında yer alması, son on yıllarda büyük değişim geçiren Türkiye siyaseti ve kültür dünyası hakkında yazarın tespitlerinin ilgiyle okunması için başlı başına yeterli bir sebep olsa gerektir. Nitekim yazar Türkiye'de bilimsel açıdan analizi çok az yapılmış olan 1960 sonrası siyasi gelişime dair çok ilginç bazı tespitlerine giriş kısmında değinmektedir. Prof. Karpat'ın Türk siyasetinde meydana gelen ve şahsen taşranın iktidarı kent elitlerinin elinden alması şeklinde özetleyebileceğim değişimi nasıl gördüğünü okumak, onun sürekli okuyucuları için kuşkusuz büyük merak konusudur. Çünkü Prof. Karpat bugüne kadar yapmış olduğu araştırmalarda her zaman Türkiye Cumhuriyeti'nin -siyasi rejim ve kaçınılmaz sosyo-ekonomik gelişim süreci dışında- çok büyük ölçüde Osmanlı sisteminin devamı olduğunu ortaya koymuş, hatta bu "devamlılığın" mesela Sovyetler ile Çarlık Rusya'sı ile kıyaslandığında çok daha derin olduğunu vurgulamıştır. Onun bu tespiti bile kuruluş dönemi reformlarını Osmanlı mirasından tamamen ayrı olarak değerlendiren çevreler tarafından kabul görmezken, Ak Parti'nin (AKP) iktidara gelişini "iman ve akıl arasında etkileşime bağlı, İslam ve modernleşme arasında tarihi bir uzlaşma" olarak değerlendirmesi çok tartışılacaktır. Kitabın giriş bölümünde yaptığı bu saptama bile, aslında eserin son dönem siyasi değişim sürecini anlamak için ne kadar elzem bir el kitabı olduğu göstermektedir.

Prof. Karpat yine giriş kısmında Türkiye'de meydana gelen son değişimin anlaşılmasının ancak olayların tarihi ve kültürel gelişimin bilinmesiyle mümkün olacağını belirtmektedir. Bu düşünce etrafında yazdığı uzun girişte, özetle bugünkü Türkiye'nin içinde bulunduğu sosyo-ekonomik ve siyasi tablonun 19. yüzyılın sonları ve 20. yüzyılın ilk çeyreğinde Osmanlı İmparatorluğu'nda çizilmeye başlanan resmin yansıması olduğunu vurgulamaktadır.

Kitabın üç ana bölümünden ilki olan "*Siyaset*" kısmının ilk yazısı "*Türkiye 'de siyasal gelişmeler, 1950-1970*" başlığını taşımaktadır. Bu yazısında Prof. Karpat 14 Mayıs 1950 Genel Seçimleri sonrasında Türk siyasetinin önünde açılan yeni dönemi irdelemektedir. Yazar, bu ilk çok partili seçimi başlı başına "*tarihi bir siyasi olay*" olarak gördüğünü belirtmektedir. Ona göre bu seçimler sonrasında Türkiye'de batı tarzı klasik parlamenter demokratik sistem kurulmuş ve sosyal demokrasi fikri başarıyla sosyal yaşama enjekte edilmiştir. 1960 askeri darbesi bile -bazı çevrelerin tek parti altında mutlak bir rejim kurulması telkinlerine rağmen- yeni anayasal sistemde geniş halk kitlelerini kucaklayan bir sosyo-politik düzen kurmuştur. Orta sınıfların iktidarına zemin hazırlayan bu yeni anayasal düzen ve bu düzen içerisinde siyasi partilerin topluma, devlete ve askeri kurumlara karşı aldıkları tavır bu yazının ana konusunu teşkil etmektedir.

"1957 Türk Seçimleri" başlığını taşıyan kitabın ikinci makalesinde, Prof. Karpat çok partili sisteme geçişin bu dördüncü seçimini ve sonuçlarını analiz etmektedir. Türkiye'de demokrasinin geleceğini görmek, siyasi yelpazedeki şekillenmeyi anlamak ve siyasi sorunları tartışmak için 1957 seçimlerini tarihi bir fırsat olarak değerlendiren Prof. Karpat, çok önemli bazı noktalara dikkat çekmektedir. Birincisi, Türk toplumu 1950'li yıllarda çok köklü bir sosyal, ekonomik ve kültürel değişim içerisinde bulunmakta ve halkın siyasete ilgisi artmaktadır. Yazara göre bu du-

rum siyasetin kısır bir elit çevrenin ilgi alanından çıkarmasıyla sürececek ve yeni partileşmelere ortam hazırlayacaktır. İkincisi, toplum artık sosyal ve ekonomik sorunlara karşı kayıtsız değildir ve geçmişin siyasi devrimleri ilgi odağı olmaktan çıkmıştır. Üçüncüsü, siyasi partiler katmerleşen ekonomik sorunlara çözüm önerecek ideolojik donanıma sahip değillerdir. Dördüncü, çok partili hayat toplumun siyasi kültürünü değiştirmektedir. Kitapta yer alan "İç Siyaset" başlıklı makalede bu çerçevede ilgiyle okunmaktadır. 1960 sonrasında çoğulcu demokrasi, demokratikleşme süreci, Demokrat Parti (DP) yönetimi ve 27 Mayıs askeri darbesi, 1960 İhtilali sırasında çoğulcu anayasal düzen, çoğulcu düzende parti politikaları, koalisyonlar, 12 Eylül darbesi ve iç siyaset gibi konuların irdelendiği bu makale, demokratik sürecin anlaşılması için önemli tespitler yapmaktadır. Bu makalede dikkati çeken en ilginç tespitlerden birisi özel teşebbüs ve sermayenin politik süreçteki etkinliğinin artacağı öngörüsüdür, ki süreç Prof. Karpat'ı haklı çıkarmıştır. Bu bağlamda 1960 darbesinin etkilerinin değerlendirildiği "Türkiye'de Ordu ve Siyaset, 1960-1964: İhtilalin Sosyo-Kültürel Analizi" başlıklı makalede dikkatle okunmalıdır. "Türkiye'de Son Siyasi Gelişmeler ve Sosyal Temelleri", "Türk Siyasi Sisteminin Oluşumu ve Modernite, Laiklik ve İslam'ın Değişen Anlamı, 1876-1945" ile 12 Eylül askeri darbesinin irdelendiği "Demokrasi Baskı Altında: İdeoloji, partililik ve 3. Askeri Müdahale" ve "Askeri Müdahaleler: 1980 öncesi ve sonrasında Türkiye 'de Asker-Sivil İlişkileri" bu bölümdeki diğer önemli yazılar arasındadır. Siyaset bölümündeki makaleler arasında "Türk Solu" ve "Sosyalizm ve Türkiye İşçi Partisi" makaleleri özellikle dikkat çekicidir. Prof. Karpat bu makalelerinde ideolojik hiçbir ön yargıya olmadan bir siyaset bilimci ve tarihçi gözüyle Türkiye'de sol hareketi analiz etmektedir. Prof. Karpat'm Türkiye'de sosyalizmin başlangıçta 1960 darbesi sonrasında oluşan yeni sosyal düzen içerisinde birey ile toplum arasında ilişkileri düzenlemek ve sosyal sorumluluk duygusu aşılama çabalarıyla gerçekleştiğini belirtmesi çok tartışılacaktır. Yine Karpat'a göre Türkiye'de sosyalizm daha çok Batıdaki akımlardan etkilenmiş, halkın harekete katılımı ancak çok sonra göz önüne alınmıştır. Prof. Karpat, Türkiye İşçi Partisi (TİP) örneğinde olduğu gibi Türkiye'de sosyalizmin devlet güdümünde ekonomik yaşamın rasyonel bir şekilde düzenlenmesiyle hızlı bir modernleşmeyi hedeflediğini, fakat hareketin sadece Üniversite hocaları ve aydılar arasında ses getirdiğini savunmakta, halka mal edilemediğini öne sürmektedir.

Kitabın ikinci bölümü "Edebiyat" başlığını taşımaktadır ve burada beş makale yer almaktadır. Bu kısımdaki yazıların salt edebiyat yazıları olduğunu düşünmek yanlıştır, çünkü buradaki beş makalede Cumhuriyet dönemi siyasetinin edebi eserlere yansımaları ve aydınlar arasında uyandırdığı tartışma iklimi ile edebiyatın siyaseti doktrinlerin yayılmasındaki rolü incelenmektedir. Örneğin "Halkevleri'nin Türkiye'de İletişimin Gelişmesindeki Etkisi" başlıklı makalesinde Prof. Karpat, devletin resmi ideolojisi olan milliyetçilik ve laiklik gibi ilkelerin geniş halk kitlelerine anlatılmasına ortam sağlamak için kurulan Halkevlerini incelemektedir. Yazara göre bu konunun çalışılması, Türkiye Cumhuriyeti'nin gerçekleştirdiği reformların halk kitlelerine ulaştırılma ve benimsetilme sürecini anlamak için şarttır. Dolayısıyla yazar kültürel ve siyasi olmak üzere iki amacı olduğunu belirttiği halk evlerinin, milli kültür ve milliyetçi Türk kimliğinin oluşmasında çok önemli bir görev üstlendiğini ileri sürmektedir. Halkevlerinin çalışma yöntemleri, yayın faaliyetleri ve resmi ideolojiyi yaymada kullandığı araçları anlamak bakımından bu makalenin okunmasında çok büyük yarar vardır.

Bu kısımdaki ikinci makalede ise yazar, halkevlerinin halka aşılama istediği resmi ideolojinin yansımalarını, Ömer Seyfeddin'in çalışmalarından örnekle ele almaktadır. Gerçekten Ömer Seyfeddin Osmanlı İmparatorluğunun son dönemlerinde başlayan batı düşüncesinin Cumhuriyet döneminde devlet politikası olarak halka anlatılmasının sonuçlarını ve düşünce ikliminin dönüşümü sırasında karşılaşılan problemleri en iyi tahlil eden edebiyatçılarımızdan birisidir. Bu açıdan "Ömer Seyfeddin ve Türk Düşüncesinin Dönüşümü" adlı bu makale, Cumhuriyet ide-

olojisinin kitlelere benimsetilmesinde bir yazarın rolünün ne olabileceği sorusuna yanıt arayanlar için önemli tespitler sunmaktadır. "*Bir Millet'in Yaratılmasında Dil: Ulus-Devlet'de Türkçe*" başlıklı makalesinde ise yazar, ulus-devlet sürecinde devletin Türk milliyetçi kimliğini oluşturmak için dili, yani Türkçe'yi siyasî bir araca dönüştürmesini incelemektedir. Gerçekten de Türkiye Cumhuriyeti, kurulduktan sonra toplumu sahip olduğu ümmet yerine millet bilinci ile donatmak için millî tarih ve millî dil üzerinde durmuştur. Böylece Prof. Karpat'ın ifadesiyle Türkiye Cumhuriyeti döneminde Türkçe millî kimliğin en önemli unsuru olarak politik bir nitelik kazanmıştır. Bu yüzden yazara göre, Cumhuriyet dönemindeki sosyo-kültürel ve siyasî düşüncedeki dönüşümü analiz edebilmek için dil reformu iyi incelenmelidir. Nitekim Prof. Karpat yaptığı analizler sonucunda Türkçe'nin gerçekten de yapılan anlaşmalarla Türk kimliğinin ve kültürel dönüşümünün bir simgesi olarak ortaya çıktığını, başarıyla geliştirildiğini ve bu sayede Cumhuriyet neslinin önceki dönemlerle kıyaslanamayacak ölçüde okur-yazarlığa kavuştuğunu belirtmektedir. "*Çağdaş Türk Edebiyatı*" başlığını taşıyan makalesi ise sağlanan yüksek okur-yazarlık sayesinde Türk kültür tarihinin nasıl dönüşüm yaşadığını örneklemeye çalışmaktadır.

Eserin üçüncü bölümünde yer alan 10 makale ise Türkiye'nin dış politikasını incelemektedir. "*Türk Dış Politikası: Başlangıç için Bazı Tespitler*" başlığını taşıyan makalesinde Prof. Karpat, Türk dış politikasının iki yönlü olduğu tespitini yapmaktadır. Ona göre Türk dış politikasının birinci hedefi Sovyetler Birliği'nin yayılmacılığına karşı ülkenin bağımsızlığını korumak ve güvenliğini sağlamaktır. İkinci hedefi ise ülkenin çağdaş, laik ve milliyetçi rejimini muhafaza etmektir. Burada yazar önemli bir saptama yaparak, her ne kadar Cumhuriyetçi liderler Türkiye'nin yeni bir devlet olduğunu iddia etseler de, aslında Osmanlı'nın kültürel, siyasî ve toplumsal bakımdan mirasçısı olduğunu belirtir. Bu mirasın Türkiye'nin Amerika, Avrupa, Kafkasya ve Balkanlarda olumlu veya olumsuz olarak izlediği siyaset üzerinde etkili olduğunu ileri sürer. Bu yüzden onun "*Balkanlardaki Müslüman Azınlık*" adlı makalesi, Osmanlı mirasının Türk dış politikasını hangi boyutta etkilediğini göstermesi bakımından dikkatle okunmalıdır. Bu makale açıkça ortaya koymaktadır ki Balkanlardaki Müslüman azınlık Osmanlı mirasıdır ve onlara yapılan muamelelere karşı Türkiye Cumhuriyeti'nin izlediği siyaset Osmanlı mirasına kayıtsız kalmadığının göstergesidir. Aynı tespitler "*Bulgaristan Türkleri: Müslüman bir azınlığın ulusal-dini yaşam mücadelesi*" adlı makale için de geçerlidir. Çünkü Bulgaristan Türklerinin Problemleri 1980'li yılların sonlarında Türk dış politikasının merkezine oturmuştur. Balkan Müslümanları ise azınlık statüsüne 19. yüzyılda kavuştuğu ve en eski azınlıklar arasında yer almalarına rağmen, yaşadıkları devletlerin asimilasyon amaçlı baskılarından kurtulamamışlardır. ("*Balkan Müslümanlarının Medeni Hakları*") Türkiye ile bağlarının kuvvetli olması da Türk dış işlerini bölgeye ilgi göstermeye sevk etmiştir, uğramaları mümkün olmamıştır. Kafkasya'da da farklı değildir. Nitekim "*Eski Sovyet Cumhuriyetleri'nin Dünya Sistemine Girmesinde Türkiye ve İran'ın Rolü*" başlıklı makale, Türkiye'nin tarihi hinterlandının modern dış politikasını da ne ölçüde yönlendirdiğini ortaya koymaktadır. Bu bölümde farklı konusu ile dikkat çeken başka bir makale ise "*Amerika'da Türkler'dir*. Amerika'ya ilk göçlerden itibaren Türklerin Yeni Dünya'daki serüveni bu makalede ilk kez bu kadar detaylı ele alınmakta ve göçmen kayıtları ışığında Türklerin Amerika ve Kanada'daki nüfus durumları verilmektedir. Türk göçlerinin sebepleri ve sosyolojik tahlili hakkındaki kısımlar ise makaleye ayrı bir önem kazandırmaktadır.

Bu bölümdeki diğer iki makale ise öncekilerden farklı olarak Türk dış politikası ile ilgili değildir. "*Kazak Milliyetçiliğinin Kökenleri: Etnik Yapı, İslam ve Vatan?*" adlı makale, diğer Türk Cumhuriyetlerine göre daha milliyetçi bir özellik taşıyan Kazakistan'ın farklı tarihi, kültürel ve sosyolojik geçmişi derinlemesine incelemektedir. Sonuçta yazar, Kazakların milliyetçi kimliklerinin güçlü etnik yapıları ile bağlantılı olduğunu ileri sürmektedir. "*Orta Asya Devletlerinin Dış Politikasını Belirleyen Sosyo-politik Ortam*" adlı son makale ise 1920'lerden itibaren Türk Cum-

huriyetlerin Sovyet rejimi içerisinde ve bağımsızlık sonrasında dış politika öncelikleri incelemektedir. Yapmış olduğu analizler sonucunda Prof. Karpaz, Orta Asya ülkelerinin milli ve bağımsız bir dış politika oluşturmaları için yapması gerekenleri, Çarlık Rusya'sı ve Sovyetler Birliği güdümünden kurtulma, kendileriyle benzer veya aynı tarih, din, dil kökeni olan başta Türkiye ve İran gibi ülkelerle paktlar oluşturma ve sivilleşme olarak sıralamaktadır.

Görüldüğü gibi zengin içeriğiyle bu eser bütün tarih, sosyoloji, sosyal psikoloji, siyaset bilimci ve uluslar arası ilişkiler öğrencileri için eşsiz bir kaynaktır.

KEMAL ÇİÇEK